

## **Fr.[ordning] Om Sabbatens og andre Hellige-dages tilbørlige Helligholdelse, og den hidtil derved foreløbne Misbrugs Afskaffelse.**

Nøiere bestemt ved Pl[acat]. 26 Sept. 1735. Cfr. Fr. 26 Oct. 1770 (I).

Gr. Fr. af 19 Jan. 1731 har ikke haft den ønskede Virkning, og de forhen derom gjorte Anordninger ere ikke vedbørlig efterlevende; men mange have, isteden for at søge Kirken og der opbygges, deels anvendt Søn- og Helligdagene til forfængeligt Arbeide og uforholdne Forretninger, deels misbrugt dem til verdslig Fornøielse, Vellyst og andre Laster; især er og Skiærtorsdag og Langfredag ganske lidet eller kun den halve Dag Helligholdt.

1) Alle og enhver baade i Kiøbstederne og paa Landet, som med Frugt kan høre Guds Ord, skal paa Søn- og Helligdagene, hvoriblant Skiærtorsdag og Langfredag aldeles skal regnes, samt paa de anordnede Bededage flittigt indfinde sig i Kirken, saavel til Høimesse som Aftensang, hvor den holdes; og maa ingen derfra under Straf af Helligbrøde[1] efter Loven udeblive, med mindre han enten ved Sygdom eller anden lovlig Aarsag forhindres: Enhver Hosbond eller Madmoder skal til den Ende have Indseende med deres Børn og Tienestefolk, at de Kirken flittig besøge, og at i Særdeleshed Tienestefolkene indfinde sig i Fro- og Tolv-Prædiken, hvor den holdes; da ingen af dem derfor bør fritages, uden de, som behøves til Tilsyn med Huset med Børn og Syge, eller og til anden uomgængelig Tieneste (II); Og skal Sognepræsterne og Medtjenerne i Ordet overalt i Danmark og Norge avende yderste Flid til at bekomme Knudskab om deres Tilhørers Forhold herudi, og naar de ikke ved christelige Formaninger i Vedkommendes Huse kan raaade Boed paa de Skyldiges Brøst og Feil, skal Sognepræsterne i Kiøbstederne derom under Haanden advare Politimesteren eller, hvor ingen er, Byefogden, at de ved deres Betientere[2] lade give Agt paa dem, som saaledes foragte og tilsidesætte Forsamlingen i Kirken, og forestaaende Mulct[3] af dem, naar de beviislig findes skyldige, vedbørlig lade indkræve, da de for deres Tilsyn og Møie hermed skal nye 1/3 af slige Bøder. Paa Landet skal de gemene Bønder, som herimod handle, naar Præstens Advarsel ei her frugt, straffes 1ste Gang med 4 Skilling[4], 2den Gg med 8, og 3die Gg med 16 skillings Bøder, og i Mangel af Betaling lide paa Kroppen med at staae i Gabestokken paa Kirkegaarden, første Gang 1, anden Gg 2, og tredje Gg 3 Timer; Til hvilken Ende slige Gabestokke af hver Kirkes Eiere, hvor de endnu ei ere, besørger; Og skal enhver Proprietair ved sine Tienere foranstalte, at Straffen over de Skyldige uden Forskiel exequeres, hvilket og Amtmændene og øvrige Amts- og Regimentsbetientere i Danmarks skal, saavel hos Kongens som Selveier-Bønder, saa og Amtmændene og Fogderne i Norge hos Odels Eiere og Bønder paasee, at sligt ved Sognefogderne i Danmark og Lensmændene i Norge vorder forrettet; og skal Præsterne, fornømmelig paa Landet, paa samme Maade, som for Leiermaals Bøder skeer, give Attest for bemeldte Helligbrøde og Bøder paa deres Samvittighed, og at de ikke veed flere dertil at være skyldige; med hvilket Attester enhver Regnskabsfører skal belægge sine Regnskaber; og maa ingen, naar Præsten har angivet ham for Helligbrøde og Bøder og derhos meldt Omstændighederne, ham derfor actionere; men Øvrighederne skal strax og uden ringeste Vidtløftighed undersøge slige Angivelser, og den Angivne enten skyldig eller friekiende; Og skal Præsterne i Danmark til Vedkommende

hvert fierding Aar, og i Norge paa hvert Ting til Fogderne indsende forommeldte Attester, som da skal undersøges, og, som foranført er, paaskiønnes (III).

2) Dersom nogen uden for Kirkerne eller paa Gaderne, medens Gudstieneste varer, anstiller Tumult, Klammerie eller anden Uskikkelighed og Modtvillighed, da skal de Tilstedeværende strax paagribe den Skyldige og levere ham til nærmeste Vagt, paa det han siden efter foregaaende Denunciation[5] til Politimesteren eller anden vedkommende Øvrighed, som strax af dem, ham have paagrebet, skal skee, kan bringes til det Arrest-Sted, hvor han henhører, og da uden nogen Forskiel, enten han er af Civil- eller Militair-Etaten, af Politimesteren eller andre Vedkommende tiltales og efter Sagens Beskaffenhed og Politie-Rettens eller anden lovlig Kiendelse vedbørligen efter Loven ansees og straffes; Ingen maa paa Søn-Hellig- og Bededagene paa Værksteder eller i Huse og paa Gaderne arbeide eller nogen Handtering og Næring med Kiøb og Salg drive og bruge, førend Aftensang er ude (IV); Hvo herimod handler, straffes 1ste Gang for Helligbrøde, 2den Gg paa dobbelt saa meget, og 3die Gg, om det er en Haandværksmand, med at nedlægge sit Haandværk i 2 á 3 Uger (See Pl. 6 Nov. 1816), og om det er en anden, med arbitrair Straf efter hans Væsen eller Vilkaar, Sagens Beskaffenhed og Politie- eller anden vedkommende Rettens Kiendelse; Betrædes nogen heri oftere, skal han strax derfor videre tiltales, og være anden haardere Straf efter foregaaende lovlige Omgang underkastet; Dog tillades privilegerede Apothekere, Nat og Dag, uden Forskiel af Tid, at udsælge Medicamenter og hvis til de Syges Vederqvægelse behøves, men i øvrigt skal de under samme Straf rette sig efter hvis forskrevet staar: Bagerne skal saaledes indrette deres Brød-Bagning, at den ikke skeer under Høimesse, Tolvprædiken og Aftensang, under Straf, som ovenmeldt for andre Haandværker; Intet Slags Arbeide, som henhører til Agerdyrkning og Oeconomien paa Landet, maa om Søn- og Helligdagene forrettes med mindre den høie Nødvendighed i Høe- og Korn-Høstens Tid sligt uforbigiængelig udfordret, for at profitere af et med Længsel forventet Veirigt og at conservere Afgrøden paa Marken (V); Ellers skal enhver Proprietair eller Hosbonde eller den, som noget Gods administrerer, holde herover med al Nidkierhed og ei bebyrde deres Tienere og Bønder med noget Slags Arbeide, Reiser og deslige om Søn- og Helligdagene, saafremt de ikke ville betale Helligbrøde efter Loven for hver af dem, som de saadant imod denne Fr. have paalagt; Skeer det oftere, skal de, efter Sagens Beskaffenhed og den deraf flydende Forargelse, end haardere ansees og straffes; Bønder, som herimod til deres egen Fordeel og Nytte uden Befaling Handle, skal 1ste Gang straffes paa 4 skilling, 2den Gg 8 skilling, og 3die Gg paa 16 skilling; De, som ikke kan betale, straffes paa Kroppen med Gabestokken paa Kirkegaarden 1ste Gang 1, 2den Gg 2, og 3die Gg 3 Timer; Dog ere Nøds Tilfælde, saasom Ildsvaade og deslige Ulykker, saa og de Gjerninger, der udfordres til at hielpe og redde sig og sin Næste, herfra undtagne. Politimesteren i Khavn og Bergen, og Byfogderne, hvor ingen Politimester er, saavelsom Øvrighederne paa Landet (hvilke alle 1/3 af Bøderne er tillagt) skal hermed have saadan Indseende, som de det for Gud og Konge agte at ansvare og derfor ville stande til Rette, ifald de heri findes forsømmelige eller med nogen connivere (VI).

3) Ang. dem, som heller ville søge Viin- Kroe- og Vertshuse end Kirken, igientages hvis Politie-Frr. 5 Sept. 1691 og 22 Oct. 1701 herom mælde, og befales derhos strængelig, at alle de, som holde Viin- Thee- Caffé- Brændeviins- og Øl-Huse i Kiøbstederne, saa og de, som holde Krohuse paa Landet, paa Søn- Hellig- og Bededage aldeles ingen Spil og Dobbelt[6] i deres Huse maae tilfælde, ei heller maae de paa samme Dage nogen til Drik hos sig antage

eller noget til Folk udskienke før Kl. 5 om Aftenen, da de kunde udtappe og sælge det, som forlanges til Maadelighed, men ei til Drukkenskab. Alle forbemeldte Huse skal og fra Aftenen næst for hver Helligdag Kl. 9 og til Kl. 5 om Aftenen paa de derpaa følgende Søn- Hellig- og Bededage tillukkes, dog undtages, naar de Syge noget til deres Fornødenhed lade hente, og er det ei heller formeent, at jo enhver i de ordinaire Spise-Qvarterer, Cabarets, Gahr-Kjøkkener og Kieldere paa de sædvanlige Tider om Søn- og Helligdagene maa søge deres Spiisning, dog at der ei drikkes mere end til Maadelighed, og at Aftensangen ei derover forsømmes; Forseer nogen sig herimod, straffes saavel Værten som Giesten, 1ste Gang paa Helligbrøde, 2den Gang paa dobbelt saa meget, 3die Gang ligeledes, og da fremdeles hver Gang enten Værten eller Giesten sig derudi oftere forsee; kan nogen ei betale disse Bøder, straffes han med 2,3 eller 4 Dages Fængsel paa Vand og Brød; Hermed skal Politimesteren og, hvor ingen er, Byefogden, men paa Landet Herreds- og Birkefogden have nøie Indseende, saasom de det for Gud og Konge vil ansvare; dog iagttages, at paa Landet straffes den gemene Almue, naar nogen sig herimod forseen, 1ste Gang paa 4 skilling, 2den Gg 8, 3die Gg 16 skilling, og siden paa 16 skilling hver Gang de herudi oftere befindes; De, som ikke kan betale, straffes med Gabestokken, som før er meldt.

4) For at forekomme Lystreiser og Spadeseer-Gange uden Porten paa Søn- og Helligdage, maae Portene til Khavn og i andre befæstede eller tillukte Stæder ikke for alle og enhver, men alene for dem, som nødvendig maae reise, saaog for Præsterne, som skal indfinde sig i deres uden for Stæderne liggende Kirker, og de udenbyes Folk, der i Stæderne have deres Kirkegang, mellem Prædikenerne efterdags staae aabne eller oplukkes, før Kl. 4 Efterm.; og skal derfor Politimesteren i Khavn ved den Port, som imellem Prædikenerne holdes aaben, lade have flittig Indseende, at dette stricte efterleves (VII). Øvrigheden, Fogder og Skrivere i Norge, hvoraf nogle hidtil skal have brugt til deres Ting-Reiser ligesaavel Søn- og Hellig- som Søgnedage, og ikke alene selv have forsømt Kirken, men endog holdet de Skyldsende fra samme, befales alvorlig, saaledes at indrette deres Tingreiser, at om de ikke Søn- og Hellig-Dagene aldeles kunde ligge stille, de dog høre Prædiken, og mage det saa, at de, som for dem skulle giøre Skyds, den ei heller forsømme.

5) Ingen maa under Prædiken i Kirken holde Snak, eller spadsere op og ned i Gangene eller løbe fra en Kirke til en anden; Men enhver skal, saalænge Prædiken og Gudstieneste varer, opføre sig med al christelig og sømmelig Veneration.[7] Handler nogen herimod, have han sig selv at tilskrive, om ham derover nogen Spot eller Fortred vederfares af Politens, Kirkens og andre vedkommende Betientere, som skal, saavidt dem er mueligt, give Agt herpaa, og først paaminde, men siden angive dem, som sig i Kirken usømmelig anstille, paa det de efter Sagens Beskaffenhed vedbørlig kan mulcteres og ansees(VIII).

6) Intet Bryllup, Ja-Ord, Gilde eller stort Giestebud maa i Kjøbstederne holdes paa Søn- og Helligdage, efterdi Vedkommende dertil en anden Dag i Ugen kan udvælge, uden at de just dermed paa bemeldte Dage skulle give andre Anledning til Forargelse og Kirkens Forsømmelse; og skal Politimester, og, hvor ingen er, Byefogderne hermed have flittig Indseende, og være authoriserede sligt at hindre, og dem, som sig derimod sætte, til vedbørlig Mulct og anden Strafs Undgieldelse efter Sagens Beskaffenhed at lade tiltale; Paa Landet kan Bryllupper, Trolovelser og Barselgilder hos Bønderne alene paa Søn- og Helligedagene, efterdi de fleste af dem dertil ikkun have disse Dage Frie, for saavidt tillades,

at enhver entholder sig fra al Uskikkelighed især fra Fylderie, samt at enhver forføier sig i rette Tid uden al Uorden igien til sit Hiem (nøiere bestemt ved Fr. 14 Dec. 1736). Alle andre Gilder, og især det saakaldede Sommer i Bye-Riden[8] (som Bønderne mellem sig selv paa Søn- og Helligdagene, især fra Pindse- til St. Hans Dag holde) forbydes alvorligen, og skal baade Øvrigheden og Hosbonden see derhen, at slig Uorden og Misbrug, hvorved Gud fortørnes og Bonden ruineres, herefter aldeles hemmes(IX)

7) Den udi visse Kirker om Søn- og Helligdage hidtil brugelige Musik kan vedblive, dog maa den indrettes til Andagts Opvækkelser og paa den allerkorteste Maade, paa det den for Gamle og Unge fornødne Catechisation[9] desto længere kan forrettes, saasom Præsterne overalt i Danmark og Norge, baade i Kiøbstederne og paa Landet, skal foruden den Underviisning, som skal skee af Degnene, selv catechisere med Ungdommen, i det mindste ½ time efter Prædiken, og den Præst, som har 2 eller flere Kirker, skal dog hver Søndag i en af dem forklare Catechismum og kortelig overhøre Ungdommen af Prædikens Indhold (X).

8) Comoedie, Skuespil og deslige Ting maae aldrig om Søn- og Helligdagene eller om Aftenen tilforn holdes, eller af nogen Øvrigheds-Person, saafremt de ikke derfor ville være Kongens høieste Unaade underkastede, tilstædes; Desligeste maa ingen paa Søn- og Festdage samt Aftenen tilforn anstille nogen Assemblee, Bal Masqverade og slig Leeg og Tidsfordriv; de saa kaldte Julestuer forbydes aldeles, og maa ingen Forsamling for at sætte noget paa Spil efterdags paa nogen Søn- eller Helligdag holdes. Handler nogen herimod, da skal Politimesteren og, hvor ingen er, Byefogderne sligt undersøge, paa det de Skyldig derfor med Mulct af Helligbrøde og ellers efter Befindende kunde ansees (XI).

9) Alle Officerer, høie og nedrige, anbefales alvorligen, at de ei alene i alt, hvis angaaende Sabbatens og andre Festdages Helligholdelse er anordnet, foregaae deres Underhavende med et got Exempel, men endog tilholde dem, at de flittig besøge Kirken, naar de ei deri formedelst Vagt og Tog eller Sygdom forhindres, saa og at de entholde sig fra al Guds Bespottelse, Fylderie, Banden og Sværgen, og at de derimod lægge Vind paa en sand Guds frygt. Land-Militie-Fr. ang. at det unge Mandskab formedelst Exerccering ei i sin Gudstieneste skal hindres, igientages alvorligen (Se Fr. 30 Jan 1777. 14§): Og da endeel Officerer ved Land-Militien, tvertimod Fr., paa Helligdagene trækkes hele Compagnier og Esquadroner tilsammen og lade dem undertiden, imedens Gudstienesten forrettes, ei alene exercere, men endog lade Trommen røres; Saa forbydes hermed alvorligen slige Officerer, at de ikke understaae sig paa Søn- og Helligedage at drage flere Dragoner eller Soldater til en Exerceer-Plads, end dem, som dertil høre; og maa ingen om Søndagene andensteds exerceres, end paa den enhver anviiste Exerceer-Plads paa det de baade selv kunne komme i Kirken og Bønderne ikke derfra forhindres: Hvilket Officererne efter Samvittighed og det Ansvar, de ere Kongen skyldige, med al Flid skal see vedbørlig efterlevet; og erindres alle andre Betientere, som dette vedkommer, samt alle Huusfædre og Huusmødre alvorligen, at de i alle Maader rette sig efter denne Fr., saa at de kan beholde en god Samvittighed, og undgaae vedbørlig Straf, som alle de, hvilke herimod formastelig handle, uden al Naade efter Sagens Beskaffenhed kan vente.

10) De her anbefalede Bøder skal saavel i Kiøbstederne som paa Landet af Vedkommende stricte uden persons Anseelse inddrives; Og blive disse Bøder, for saavidt ei deraf Betienterne eller andre Vedkommende tilkommer, hermed skienkte til de fattige, saaledes at

de i Khavn og Siellands Province samt Møen betales til Conventhuset i Khavn imod de Committeredes Qvitteriing, men i de øvrige Stifter i Danmark og Norge skal disse Bøder efter hvert 1/4 Aars Forløb erlægges til Stiftamtmanden og Biskoppen i hvert Stift, som disse penge derefter til de meest Fattige og Nødtrængende saaledes skal uddele, som de med en god Samvittighed for Gud og Kongen agte at ansvare. (See Fr. 23 Jan. 1739. 31§ Norske Frs 32 § XII) I det øvrige igientages alt hvis Loven og de om Sabbatens og andres Fest- og Bededages Helligholdelse udgangne Frr. indeholde. Og skal denne Fr. af Prædikestolene overalt af Præsterne aarlig paa de 2de Søndage tilligemed Artiklerne af Loven oplæses. (Cft. 2-4-13).